

## ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД НА РАЗШИРЕНОТО ОТНЕМАНЕ НА ИМУЩЕСТВО В АНТИЧНОСТТА

Никола Тодоров Делиев<sup>1</sup>  
Бургаски свободен университет

### A HISTORICAL REVIEW OF EXTENDED FORFEITURE IN ANTIQUITY

Nikola Todorov Deliev  
Burgas Free University

**Резюме:** Тази статия разглежда развитието на отнемането на имущество в античността извън случаите на присъда. Ще бъдат разгледани правни актове като Законът на трибуна Марк Цинций Алимент и нормативните актове, приети по време на първия триумвират и втория триумвират от времето на Римската република.

**Ключови думи:** Имущество, Законът на трибуна Марк Цинций Алимент, проскрипция, изпадане в немилост, забрана на огън и вода (изгнание от родината) и депортиране.

**Abstract:** This article examines the development of forfeiture in antiquity outside of judgment cases. You will examine legal acts such as, the *lex Cincia*, and the statutes passed during the First Triumvirate and Second Triumvirate of the Roman Republic.

**Key words:** Property, *Lex Cincia*, proscscription, *relegatio*, *aquae et ignis interdictio* u *deportatio*.

Отнемането на имущество извън случаите с присъда и наказателно преследване се използва от древни времена за отнемане на имущество, придобито със средства от незаконна, противоправна деятелност, за обществена нужда, за отстраняване, за саморазправа с политически опоненти и много други случаи. Източници на този правен институт могат да се открият в Стария завет<sup>2</sup>, гръцкото<sup>3</sup> и римското<sup>4</sup> право, от които може да се направи извод, че неговата цел е била да наложи като санкция по отношение на имуществото и неговия титуляр, което е било използвано или придоби-

---

<sup>1</sup> Докторант задочна форма на обучение при Бургаски свободен университет, професионално направление – право, докторска програма – граждански процес. Съдия при районен съд гр. Лом. nikola\_deliev@abv.bg.

<sup>2</sup> Библия: Стар завет - Изход 21:28: „Ако вол прободе до смърт мъж, или жена, волът да бъде убит с камъни, и месото му да се не яде, като стопанинът на вола не е виновен“.

<sup>3</sup> Holmes O., *The Common Law* (1881), p. 26.

<sup>4</sup> Twelve Tables 1, translated in 1 Scott, *The Civil Law*, 69 (1932): If a quadruped causes injury to one, let the owner tender him the estimated amount of the damage; and if he is unwilling to accept it, the owner shall . . . surrender the animal that caused the injury. „Ако четириногото причини нараняване на един, нека собственикът му предложи приблизителния размер на щетата; и ако не желае да го приеме, собственикът трябва да . . . предаде животното, причинило нараняването...“;

то във връзка с някакъв вид забранено поведение, така и в обществена или лична полза, или за „напомпване“ на изпразнената хазна със средства.

## **I. Отнемане на имущество *in rem* в древността.**

### **1. Отнемане на имущество *in rem* в Римската държава.**

В Римската държава отнемането на имущество е познато още от времето на Дванадесетте таблици<sup>5</sup>. В Таблица VIII, са били уредени случаите на деликти и престъпления. Така в чл. 6 от последната се е предвиждало, когато четириног е причинило увреждане на другиму, собственикът следва да предаде животното на увредения, в случай, че последния откаже да приеме предложеното му обезщетение.

Разширяването на границите на Римската държава, развитието на гражданския и търговския обмен, неминуемо довели и до развитие на правните норми, които били насочени към уреждането на отношенията между правните субекти. Създадени били и нормативни актове, предвиждащи неблагоприятни правни последици за субектите, които трупали активи от неправомерно поведение, като прекомерни хонорари или подпомагане на незаконна дейност, като участие в преврат например.

#### **1.1. Lex Cincia – законът на Марк Цинций Алимент.**

В Римската република, а в последствие и Римската империя е действал Lex Cincia (Законът на трибуна Марк Цинций Алимент – плебисцит, приет от Плебейския съвет). Приет е през 204 г. пр. н. е. и е бил насочен да реформира правната система на Римската република. Една разпоредба на този закон забранявала адвокатите да получават хонорар преди завеждане и приключване на делото.<sup>6</sup> По времето на първият римски император Октавиан Август този закон е потвърден и допълнен с указ на римския сенат – сенатусконсулт (*senatus consultum*). С него се забранявало приемането на пари и подаръци от адвокатите. Така на адвокат е можело да бъде наложено наказание изразяващо се в отнемане на имущество в четирикратен размер на получената сума за предоставената адвокатска услуга,<sup>7</sup> като една част от отнетото имущество се връщала на клиента, а друга отивала в полза на императорската хазна. Въпреки това възнагражденията и даренията оставали валидни, освен ако не били оспорени. Така например самият Цицерон, който пламенно защитавал Lex Cincia, всъщност не получавал пряко хонорари за защитите си, но са били заплащани или опрощавани негови дългове, или му се предоставяли индиректно пари за закупуване на имоти, което по своя характер е флагрантно заобикаляне на законовата забрана. Поради това, че адвокатската услуга изисквала особени знания и умения в областта на правото, то още в края на републиканския период на римската държава се споменават огромни хонорари на някои адвокати. Един от най-богатите римляни – юристът Марк Лициний Крас, притежавал състояние, оценявано на 300 милиона златни монети.

Друга форма на възнаграждение, която заобикаляла забраната на Lex Cincia са били легатите в полза на адвокати. Цицерон получил по този начин около 20 милиона сестерции, макар да не е патрон на лицата, които е представлявал в съда, като легатите спрямо него не са били задължителни за заплащане, а са имали изцяло доброволен характер.

<sup>5</sup> Twelve Tables, Table VIII, Torts or Delicts, 6 – [https://avalon.law.yale.edu/ancient/twelve\\_tables.asp](https://avalon.law.yale.edu/ancient/twelve_tables.asp).

<sup>6</sup> Cicero, de Orat. II.71, ad Att. 1.20; Liv. XXXIV.4, Tacitus, Ann. XI.5.

<sup>7</sup> Dion Cassius. LIV.18.

Тъй като санкцията приета от император Октавиан Август е била изключително тежка, то почти веднага се превърнала и в средство за злоупотреба на клиентите срещу адвокатите, които са спечелили за тях съдебните дела. Излагали са се твърдения за прекомерно получени хонорари, като имало и случаи, при които *Lex Cincia* се е ползвал за възмездие по отношение на адвокат, който е загубил делото. Поради тези причини и поради породилият се обществен натиск *senatus consultum* бил отменен.

По времето на император Клавдий, *Lex Cincia* бил изменен, като е въведен максимален размер на адвокатския хонорар – 10 000 (десет хиляди) сестерции. Ако адвокат си позволи да вземе възнаграждение над този размер, то хонорарът бивал отнеман в полза на императорската хазна.

При император Траян адвокатите нямали право да получават възнаграждение, докато работата им не бъде свършена, и ако си позволявали това, то следвало отнемане на имуществото, получено за предоставянето на услугите си<sup>8</sup>. Предвиждало се е възнаграждението за адвокатска услуга да се заплаща само след окончателното влизане в сила на съдебното решение, тъй като в много случаи адвокатите изоставяли клиентите си наред процеса, след като са ги принудили да им платят предварително договорения хонорар.

Съдебното производство по установяване на прекомерност на адвокатския хонорар се е осъществявало или в самото производство, по което е било предоставено процесуално представителство, или в отделно производство, което е било насочено към оспорване на размера на възнаграждението, заплатено на адвоката.

## 1.2 Proscriptiones – проскрипции.

Успоредно с *Lex Cincia*, по време на Римската република действали и т. нар. проскрипции (*proscriptiones*)<sup>9</sup>.

Първата голяма проскрипция е приета през 82 г. пр. н. е. по времето на Луций Корнелий Сула – назначен за диктатор *rei publicae constituendae* („Диктатор за възстановяване на републиката“). Сула склонява Сената да състави списък на онези, които смята за врагове на държавата и публикува списъка в Римския форум. Всеки мъж, чието име фигурира в списъка, *ipso facto* е лишен от гражданство и изключен от всякаква закрила, произтичаща от нормативен акт. Били са предвидени награди под формата на парични суми за всеки информатор, който е предоставял информация, водеща до лице, поместено в списъка, а всеки, който убие посочено в списъка лице, е придобивал правото да получи част от имуществото му (останалата част се отнемала в полза на републиката). Никой не можел да наследява пари или имущество от лица попаднали в проскрипцията, като на съпругата на такъв мъж се забранявало да се омъжи повторно след неговата смърт. Сула използвал проскрипцията, за да възстанови (напълни) изпразнената римска съкровищница (*Aerarium*), която е била източена от водените скъпи граждански и чуждестранни войни през предходното десетилетие, както и да елиминира враговете (както реални, така и потенциални) на своята реформирана държава и конституции (плутократичните претори от Ордо Екуестър са били особено тежко засегнати от последиците на проскрипцията). Спазването на проскрип-

<sup>8</sup> Cod. Hermog. VI.1.

<sup>9</sup> Проскрипции (на латински *proscriptio*, множествено число *proscriptiones*) – първоначално означавали публични обявления или съобщения за продажба на собственост или стоки. В последствие по времето на Сула и Вторият Триумвират значението на проскрипцията се изменя в смисъл на списък с лица обявени за обществени врагове на държавата, чието имущество бивало отнемано в полза на римската държава.

цията на Сула било стриктно съблюдувано от римската администрация, а имената на доносниците и тези, които печелили от смъртта на посочените в списъка лица, бивали вписани в нарочен публичния регистър<sup>10</sup>.

Проскрипцията от 43 г. пр. н. е., е втората голяма проскрипция. Приета е със споразумение през ноември 43 г. пр. н. е. между триумвиратите Октавиан Цезар, Марк Антоний и Марк Лепид след две дълги срещи. Целта им е била да отмъстят за убийството на Юлий Цезар, да премахнат политическите противници на установената до този момент държавна власт и да отнемат имуществото им. Проскрипцията е насочена към заговорниците в убийството на Юлий Цезар, като Брут и Касий, и други лица, които са участвали в гражданската война, включително богати хора, сенатори, претори, конници и републиканци като Секст Помпей и Цицерон. В списъка са били поместени общо 2000 имена. Всеки, който се опитал да спаси или помогне на хора от списъка, също е попадал в него. Материалните вещи на екзекутираните трябвало да бъдат иззети. Някои от изброените в списъка лица са били лишени от имуществото си, но защитени от смъртно наказание поради родствена връзка с Триумвирата (например Луций Юлий Цезар и братът на Лепид – Павел). Повечето обаче бивали убивани, в някои случаи и по изключително жесток и мъчителен начин<sup>11</sup>. Цицерон, по-малкият му брат Квинт Тулий Цицерон (един от легатите на Юлий Цезар) и Марк Фавоний са убити в следствие действието на проскрипцията.<sup>12</sup> Постепенно в списъците се оказали не само заговорниците в убийството на Юлий Цезар, но и противници на триумвирите, противници на приятелите на триумвирите или такива хора, за които е било платено имената им да бъдат вписани в проскрипцията.

Процедурата по установяване и отнемане на имуществото била изключително опростена. Имената на лицата (участвали в заговора и убийството на Гай Юлий Цезар и противниците на втория триумвират) са били изписвани на бели дъски, които след това се поставяли на Римския форум. Били са предвидени награди при представяне на главата на някое от изброените в списъка лица. Така един роб следвало да бъде освободен и да му се дадат 40 000 сестерции при предаване на глава на лице посочено в проскрипцията. Наградата за свободен човек е била 100 000 сестерции. Имуществото, собственост на лице попаднало в списъка, преминавало в патримониума на републиката. Предвидено било дадените зестри да бъдат върнати. Предвиждало се е не цялото имущество да бъде отчуждено в полза на римската държава. Така например децата от мъжки пол следвало да получат 10 процента от имуществото, а децата от женски пол – 5 процента от имуществото на вписания в проскрипцията техен родител от мъжки пол<sup>13</sup>. Липсват източници, от които да се установи, че посочените правила били спазвани, най-вероятно поради обстоятелството, че не е имало наследници, които са се осмели да поскат полагащото им се от отнетото имущество.

<sup>10</sup> Dio, Cassius. „XLVII“. Roman History, book, [Earnest Cary, Trans.] Cambridge, MA: Harvard University Press. 1917. p. 45.

<sup>11</sup> Dio, Cassius. „XLVII“. Roman History, book, [Earnest Cary, Trans.] Cambridge, MA: Harvard University Press. 1917. p. 48.

<sup>12</sup> Dio, Cassius. „XLVII“. Roman History, book, [Earnest Cary, Trans.] Cambridge, MA: Harvard University Press 1917. p. 49.

<sup>13</sup> Dio, Cassius. „XLVII“. Roman History, book, [Earnest Cary, Trans.] Cambridge, MA: Harvard University Press. 1917. p. 50.

### 1.3. Exilium – прогонване, изгонване по закон.

Друг правен институт на отнемане на имущество в Древен Рим е прогонването/изгонването по закон. Прогонването/изгнанието (exilium) е възникнало като средство за заобикаляне на смъртното наказание. Според Полибий, известен римски историк, който документира периода на Римската република, „екзилиумът е доброволен акт, чрез който гражданин може да избегне законно наказание, като напусне общността...“<sup>14</sup>. В римското право са съществували три степени на exilium, с оглед степента на засягане правата и имуществото на гражданите на римската държава, а именно: relegatio, aquae et ignis interdictio и deportatio.

#### 1.3.1. Relegatio.

Най-леката форма на изгонване се нарича relegatio (изпадане в немилост). Relegatio е отстраняване на нежелани личности от Рим или римска провинция с декрет на магистрат за определен период от време, а в някои случаи и за цял живот<sup>15</sup>. На подлежащо на relegatio лице е нареждано да напусне Рим или съответната провинция до определена дата (в много редки случаи за постоянно, например при измяна). Субектите обаче не се изпращали на определено място (както в случаите на deportatio – депортация) и не губили някое от гражданските си права, както и имуществото си<sup>16</sup>. След изтичането на срока на релегацията или след помилване, прогоненият е имал правото да се завърне отново на римска територия и да се ползва пряко от имуществото си<sup>17</sup>.

#### 1.3.2. Aquae et ignis interdictio.

Буквалният превод на aquae et ignis interdictio е „забранен от огън и вода“. Това е второто по тежест на засягане правата на римските граждани ниво при екзилиумът. Също като relegatio субектът е бил отстраняван от Рим или някоя от неговите провинции<sup>18</sup>. Въпреки това aquae et ignis interdictio се е различавал по отношение на продължителността на отстраняването и засягането на правата на субекта. Последният е загубвал гражданските си права, произтичащи от римското гражданство, като имуществото му бивало конфискувано в полза на хазната<sup>19</sup>. Изгонването aquae et ignis interdictio понякога се прилагало към уникални случаи на доброволно изгнание за избягване на търпене на последиците от наложеното наказание с присъда. Въпреки доброволното напускане, лицето също бивало лишено от права и имущество<sup>20</sup>.

#### 1.3.3. Deportatio.

Депортирането е било най-тежката форма на изгонване. Изразявало се в насилствено преместване на прогоненият на определено с декрета място, най-често на остров

<sup>14</sup> Kelly, Gordon P. A History of Exile in the Roman Republic. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. p. 17.

<sup>15</sup> Kelly, Gordon P. A History of Exile in the Roman Republic. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. p. 19.

<sup>16</sup> Bauman, Richard A. Crime and Punishment in Ancient Rome. London: Routledge, 1996. p. 6.

<sup>17</sup> Пак там.

<sup>18</sup> Kelly, Gordon P. A History of Exile in the Roman Republic. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. p. 25.

<sup>19</sup> Пак там.

<sup>20</sup> Пак там.

в Средиземно море, обикновено за цял живот.<sup>21</sup> При тази разновидност на прогонването се засягали в най-голяма степен гражданските права на субекта, като и тук, както при *aquae et ignis interdictio* се отнемало притежаваното от прогонения имущество.

## II. Отнемане на имущество в Древна Елада.

За разлика от Римската държава, в Древна Елада не е бил познат институтът на отнемане на имущество *in rem*. Гръцките юристи от Класическия период, в следствие на водените през този период войни, въстания, формирането на олигархиите и управлението на тираните, създават института на отнемане на имущество при изгнание. Изгнанието е било едно от най-силните оръжия, ползвано при решаването на политически конфликти на елита в цяла Гърция през Класическия период<sup>22</sup>. Предвиждало се е прогонването да е за цял живот или за определено време. С развитието на института на изгнанието се създали и норми, свързани с прекратяването му чрез амнистия или помилване<sup>23</sup>, като е била предвидена възможност завърналите се изгнаници да възстановят отнетото им имущество<sup>24</sup>. В началото, при изгонването на олигарха, респективно тирана, се е отнемало в полза на полиса (най-вече в Атина) неговото движимо и недвижимо имущество. Стигало се е до широкомащабни експулсии на стотици семейства, като тази на остров Самос в края на пети век преди н.е. Отнетото имущество било продавано посредством публични търгове на лицето, което е предлагало най-високата цена. Постъпленията от продажбата са били източник на приходи за хазната на полиса<sup>25</sup>. Освен финансовата причина, е налице още една, която струва ми се е била водеща при прогонването на изгнаниците и отнемането на имуществото им.<sup>26</sup> В Класическия период в демократичните градове-държави се е приемало, че собствеността по своята същност предоставя на титуляра си значителна власт в рамките на полиса по отношение на неговото управление и ръководене. С отнемането на имуществото на изгнаника се приемало, че така се посяга на властта му, като се ограничавала възможността да участва в управлението на града-държава.

Със завръщането на изгнаниците в градовете-държави и по конкретно в Атина, от които са били прогонени, възникнали няколко групи проблеми. Първата група била чисто политическа, реваншистка и възниквала между завърналите се изгнаници и останалите управници<sup>27</sup>. Втората група проблеми била по-скоро правно-икономическа. Масовите конфискации на имущество подкопали доверието, което гражданите имали в правната сигурност на имуществото<sup>28</sup>. Придобитото от публични търгове конфискувано имущество било предмет на правни спорове между старите и новите собственици, което довело до безпорядък. Нещо повече, тези, които закупили конфискувани имоти на търг от полиса, не са били уверени в сигурността на имуществените си права и правото да ги защитят при евентуални съдебни спорове със старите собственици, особено в случаите, в които били принуждавани да върнат собствеността. Оставал

<sup>21</sup> Пак там.

<sup>22</sup> Mackil, E. *Property Claims and State Formation in the Archaic Greek World*, Philadelphia. 2017 p. 64-67.

<sup>23</sup> Пак там.

<sup>24</sup> Пак там.

<sup>25</sup> David M. Lewis, edited by R. Osborne and S. Hornblower. „Public Auctions in Ancient Athens.” In *Ritual, Finance, Politics: Athenian Democratic Accounts Presented* Oxford. 1994. p. 253–265.

<sup>26</sup> Пак там.

<sup>27</sup> Langdon, M. *Poletai Records.*” In *Agora: Inscriptions: Horoi, Poletai Records and Leases of Public Lands*. Walbank. 1991. 53–143.

<sup>28</sup> Пак там.

въпросът са справедливото обезщетяване. Третата група проблеми е била юридическа, която е била свързана с воденето на съдебни процеси по имуществени спорове, за възстановяване на собствеността на отнетото от изгнаника имущество<sup>29</sup>. Тези проблеми се засилили в последните години на Пелопонеските войни, когато започнали да се завръщат голям брой изгнаници, както демократи, така и олигарси в полиса Атина. Това довело до много и сложни по своя характер искания за възстановяване на отнето имущество. Стигнало се е дотам, да се организират преврати с основната цел, да се възстанови конфискуваното и отнето имущество от прогонените.<sup>30</sup> Атинският закон действащ по това време постановявал, че завърналите се изгнаници няма да бъдат компенсирани за собственост, която е била конфискувана от тях, чрез законови процедури, и също така им било забранено да предявяват иски срещу купувачите на техните имоти<sup>31</sup>. Поради това атинските демократи са използвали политическото споразумение, за да отменят този закон, обезсилвайки всички проведени процеси относно отчуждаването на конфискуваното имущество<sup>32</sup>. Това довело отмяната на законите свързани с конфискацията и публичната продажба на търг на отнетото имущество, поради обстоятелството, че проблемите, които създавали тези закони били повече от решенията, които предлагали, тъй като подкопавали устоите и принципите на демократичното общество и държава.

---

<sup>29</sup> Langdon 1991, 59, citing Usteri 1903, 119–127. Prohibition on lawsuits against buyers of confiscated property: Dem. 24.54; Pollux 8.99. Canevaro 2013, 138–142.

<sup>30</sup> Пак там.

<sup>31</sup> Пак там.

<sup>32</sup> Пак там.